

Západný a slovanský svet v politickom myslení Ľudovíta Štúra. Štúrov politický testament pre Slovákov a Slovanov.

Mgr. Peter Úll

Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Katedra filozofie

Príspevok z vedeckého pracovného seminára Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra. Modra, 28. októbra 2010

Ľudovít Štúr, jedna z najvýznamnejších postáv slovenských dejín, jazykovedec, básnik, publicista, mysliteľ, politik, buditeľ. V pamäti národa zostal zapísaný ako jeho niekdajšie vedomie, ako iniciátor národného uvedomenia a darca slovenského jazyka. Hoci je Štúr stálicou učebníc slovenského dejepisu a literatúry, v povedomí bežného Slováka žije len časť jeho osobnosti. Štúr totiž nebol len pôrodnou babičkou národa, ale i vizionár, ktorý obdaril národ nielen dušou, ale aj víziou, duchovným poslaním. A táto vízia nebola určená len pre slovenský národ, ale bola nadnárodná, určená pre všetky slovanské národy, ktorých vzájomnosť a duchovné poslanie chcel Štúr vyniesť do vedomia s nádejou, že bude prvotinou slovanského uvedomenia. Táto časť Štúrovej osobnosti, spojená s velebením Slovanov, je vo vedomí národa len nejasne tušená, občas je predmetom akademických dišpút, no neovláda bežný ani politický život Slovákov. Ak sa aj v politickej aréne myšlienok občas objaví či už v podobe nejakého hnutia, prúdu alebo politickej strany, tak skôr inštinktívne než vedome, skôr ako vytesnený národný komplex plný prázdnych gest, v ktorom možno nájsť niekedy Štúrovo meno či jeho vybrané myšlienky, avšak málokedy je tam stopa po Štúrovom duchu.

So Štúrom je ľahké vyrovnáť sa, ak v dejinách nevidíme žiadny zmysel, ak národy nemajú žiadne vyššie poslanie, ak rezignujeme na veľký dejinný príbeh. Vo všetko toto Štúr totiž veril, v tom boli ukotvené jeho názory i spoločenské pôsobenie. V takom prípade môžu byť Štúr a jeho vízie považované nanajvýš za súčasť folklóru ako relatívne zaujímavá, no neaktuálna okrasa bežného života a politickej filozofie, za vzor utopizmu a nereálneho blúznenia. V horšom prípade ako vízie nielen nereálne, ale po skúsenosti s besnením národov počas prvej svetovej vojny či tragédií sovietskeho Ruska i za potenciálne nebezpečné, keďže národy ako také a Rusko zvlášť zohrávali v Štúrovom myslení dôležitú úlohu. Vedomí si však toho, že každú myšlienku možno politicky zneužiť a majú v pamäti tieto nebezpečenstvá, pustíme sa do ťažšej úlohy: nebudeme *a priori* považovať Štúrovu metafyzickú koncepciu dejín za zmysel či nezmysel a jeho ideu Slovanstva sa pokúsime vymedziť a zaradiť do kontextu politickej filozofie i súčasných politických reálií.

...

Štúr si bol vedomý, že pokiaľ sa má nejaký národ prebudiť z vegetatívneho života k životu vedomému, nemôže sa to zakladať len na čírom negatívnom akte oddeľovania od nejakého celku, ale že si musí byť daný národ vedomý svojej zvláštnosti a osobitosti, že istá národnosť musí mať pozitívny obsah: „(N)árodnosť je sama osebe len formou, ktorá nemá v tomto oddeľovaní ešte nijaký obsah. Vedúca myšlienka dôb a národov však musí mať obsah, ktorý sa národy alebo pokúšajú prijať alebo rozvíjať, no ktorý ešte nie je daný v samotnom pojme národnosti.“¹ Uvedomenie si svojej národnej osobnosti² povznáša daný národ zo stavu

¹ ŠTÚR, Ľudovít. Devätnáste storočie a maďarizmus. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 65.

² Štúr používal výrazy ako „osobitá národná individualita“, „národná osobnosť“, „samocit“, „samopoznanie“ atď. Pozri napr. ŠTÚR, Ľudovít. Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov.

detstva, jej ovládnutie zo stavu otroctva, jej odvrhnutie je však podľa Štúra znakom otrockého zmýšľania. Takýmto vymedzením sa Štúr snažil obsiahnuť aj myšlienku Slovanstva a slovanského národa, teda myšlienku, ktorá by mohla pôsobiť oživujúco a byť „primeraným spájajúcim ohnivkom našich kmeňov“³. Samotná kmeňovitosť, v dnešnom jazyku etnicita, nebola podľa neho dobrým zjednocujúcim základom slovanských národov: „*Naším kmeňom celkovo chýbala takáto zjednocujúca a pozdvihujúca myšlienka. Kmeňové príbuzenstvo nie je takouto myšlienkou, nesiahá ani len k tomu, aby odvrátilo kmene od nejednotnosti a sporov.*“ Štúrova idea slovanského národa má teda síce etnické či rasové východisko, ale neuzatvára sa v tejto pokrvnej predurčenosti, ale ju presahuje, abstrahuje od nej, a má, nie nepodobne súčasnému americkému národu, viac ideový, myšlienkový ako pokrvný rozmer.

Aby abstraktnú ideu Slovanstva Štúr naplnil konkrétnym obsahom, pomáha si negatívnym vyhranením sa voči tzv. Západu, čím mal na mysli najmä západnú Európu, zväčša románske a germánske národy, a preto často používal výraz západoeurópsky. Pre Štúra však Západ nie je čistou antitézou Slovanstva, nie je len jeho negáciou, ale skôr školou a učiteľom, ktorého musí usilovný žiak pochopiť, aby ho mohol neskôr prekonať a prevýšiť: „*Od Západu sme sa naučili veľa, veľmi veľa, ale nemôžeme začať tým, čím sa sám privádza k úpadku, ale tým, čím sa stal veľkým a mocným. Čo sa týka štátu, máme sa od Západu čo učiť prísne podriadeniu štátnym záujmom prostredníctvom odstránenia samovôle a jednotlivých neopodstatnených nárokov, bez toho, aby sme sa vzdali sami seba; môžeme sa od neho naučiť, ako vybudovať v štáte mnohé praktické ustanovizne, môžeme si vziať za príklad jeho niekdajšiu sebadisciplínu a mimoriadne veľa krásneho môžeme načerpať z vied; musíme sa ním nechať viesť do chrámu umenia, aby sme potom mohli dosiahnuť najvyšší cieľ ľudského života a uplatnili a uskutočnili všeľudské ideály. Môžeme sa poučiť aj z jeho postupného úpadku.*“⁴

Napriek Štúrovej úcte voči niektorým západným politickým ustanovizniám, pálčivým bodom jeho neskorej politickej filozofie je radikálne zamietnutie parlamentných demokracií spolu s ich ústavami, konštitúciami štátu.

Konštitucionalizmus predstavoval cieľ a plod národných revolúcií, ktoré sa počnúc anglickou a neskôr americkou a francúzskou prehnali západným svetom. V rámci týchto demokratických revolúcií sa ľud čoraz viac dožadoval svojich práv a žiadal obmedzenie absolútnej moci panovníka a vlády. Výsledkom týchto spoločenských pohybov bolo tzv. rozdelenie štátnej moci medzi panovníka a ľud manifestované prijatím ústavy. Koncom 40. rokov 19. storočia dorazili ústavné a demokratické revolučné pohyby aj do Rakúska. V revolučnom roku 1848 po rozhodnutí Slovanského zjazdu v Prahe sa však Štúr a jeho družina spolu s predstaviteľmi ostatných slovanských národov postavili na stranu rakúskeho panovníka v jeho snahe potlačiť revolúciu vedenú najmä Maďarmi. Nech už boli okolnosti Zjazdu vrátane vplyvu českých predstaviteľov na rozhodnutie akékoľvek, pravdou je, že Slovania sa tu ukázali ako obhajcovia *ancien régime*, starého monarchického režimu, čo umožnilo neskôr Marxovi charakterizovať ich ako zradcov revolúcie.

Hoci rozhodnutie Slovanského zjazdu možno nie celkom súznelo so Štúrovým osobným presvedčením a hoci sa ešte v r. 1843 nevyjadroval na adresu ústavného zriadenia kriticky a neskôr aktívne vystupoval na uhorskom sneme, v porevolučných rokoch otvorene zanevrel na parlamentnú cestu, obmedzovanie panovníckej moci konštitúciou a rozdelenie

In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 33. Taktiež ŠTÚR, Ľudovít. Hlas k rodákovi. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 90-91.

³ Tento aj nasledujúci citát ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 57.

⁴ ŠTÚR, ref. 3, s. 151.

vládnej moci. Na adresu ústavných štátov západnej Európy sa vyjadruje: „Štátna moc je u nich tak rozdelená, že jej jedna časť prináleží ľudu, druhá však vláde; tá prvá je zákonodarná, avšak tá druhá je výkonná. /.../ (T)oto zriadenie spočíva na rozdelení toho, čo nevyhnutne patrí spolu, totiž na rozdelení najvyššieho jednotného celku tvoriaceho štátne moci“.⁵ Tak je paradoxné, že v čase porevolučného rakúskeho absolutizmu a silného centralizmu, ktorého pútajúce dôsledky Štúr na vlastnej koži prežíva v domácom väzení v jemu čiernej Modre, programovo a otvorene velebí monarchický absolutizmus, hoci nie ten rakúsky, ale ruský. Všíma si stranícku politiku západoeurópskych štátov, kritizuje malichernosť presadzovaných záujmov, formalizmus, slabosť vôle, absenciu možnosti niečo zákonnou cestou presadiť a uskutočniť, hovorí o západných „konštitučných hrách“, ústavné formy štátov považuje za nepotrebné a lživé a odsudzuje honbu napodobňovať Západ.⁶ To všetko dáva do protikladu s jednotnou a absolútnou vládou v Rusku: „Pri pohľade na túto, najmiernejšie povedané ústavnú komédiu, dokážeme veľmi dobre oceniť výrok cára Mikuláša: ‚Pravými štátmi sú len tie republiky a tie samodržavné monarchie, ktoré na Západe nazývajú absolutistickými, alebo aj despotickými.‘ V tomto výroku sa cár Mikuláš ukázal ako Slovan, ktorý dobre zväzil potrebu svojho národa“⁷

Štúr svoje odmietnutie ústavnosti a konštitucionalizmu nezakladá na polemike s teoretikmi delby moci a obhajcami zastupiteľskej demokracie ako Montesquieu či Locke, ale skôr na pozorovaní politického diania revolučných čias. Na porozumenie jeho politického myslenia je tak potrebné povšimnúť si ústavné predpoklady iného systému, amerického, ktoré Štúr nereflektuje ani netematizuje, ale voči ktorým sa, hoci nevyslovene, vymedzuje. Tvorcovia amerického systému pri jeho zakladaní totiž navrhli rozdeliť moc na výkonnú, súdnu a zákonodarnú, tú poslednú ešte ďalej rozdeliť na dve komory parlamentu, na vládu a opozíciu a medzi takto rozčlenenými mocami ešte vzájomne rozdeliť kompetencie výkonu moci či obsadzovania úradov. Takto rozdelený systém mal brzdiť sebecké a mocenské ambície v úradoch pôsobiacich ľudí. V pozadí amerického ústavného režimu, ktorý je viac či menej vzorom pre mnohé súčasné demokracie, bol negatívny náhľad na človeka a predpoklad jeho sebeckej prirodzenosti so sklonom zneužívať moc, čo prezrádza známy Madisonov výrok o anjeloch v rozprave o ústave: „Ak by ľudia boli anjelmi, žiadna vláda by nebola potrebná. Ak by anjeli mali vládnuť ľuďom, nebola by potrebná ani vonkajšia ani vnútorná kontrola vlády.“⁸ Nedôvera v ľudí bránila teoretikom a praktikom konštitucionalizmu zveriť absolútnu moc do rúk človeka či jedného štátneho orgánu, a to v zmysle výroku lorda Actona, podľa ktorého „moc korumpuje a absolútna moc korumpuje absolútne.“

Úplne inak pôsobia Štúrove slová, ktoré vyslovuje pri chvále na ruský národ a ruského panovníka: „Dôvera vzbudzuje dôveru, nedôvera je príčinou vzájomnej nenávisťi a prenasledovania. /.../ Ruský národ má dosť dôvodov na to, aby svojim vládcom dôveroval – neusilovali sa vari všetci o to najlepšie, nebol vari každý z nich nielen nominálnym, ale aj skutočným zvelaďovateľom ríše?“⁹ Odhliadnuc od skúmania historickej pravdivosti týchto slov, ukazuje sa v nich, že Štúr svoje monarchické ideály zakladal na dôvere v slovanského človeka a v jeho mravné kvality či už v pozícii vládcu alebo poddaného. Podľa Štúra v Rusku panuje medzi vládcom a ľudom dôvera, ktorú naopak ničí „západoeurópsky duch“¹⁰. Na Západe po povstaniach a nepokojoch, ktoré sa tade prehnali, sa podľa neho rozmohla

⁵ ŠTÚR, ref. 3, s. 82.

⁶ Pozri ŠTÚR, ref. 3, s. 83, 110 a 137.

⁷ ŠTÚR, ref. 3, s. 85.

⁸ MADISON, James. Federalist No. 51. In: MADISON, James – HAMILTON, Alexander - JAY, John. *The Federalist Papers*. B. m. : Penguin, 1987, s. 319–320.

⁹ ŠTÚR, ref. 3, s. 162.

¹⁰ ŠTÚR, ref. 3, s. 103.

vzájomná nedôvera medzi národmi a ich vládami, čoho ukazovateľom mu bola všadeprítomná tajná polícia.

Ako vidno, Štúrovými slavisticko-idealistickými politickými názormi preniká svojské ponímanie národných individualít a na dnešok pomerne netradičný náhľad na ľudskú osobnosť.

...

Štúrovo chápanie osobnosti človeka bolo vývinovo-historické a pevne ukotvené v hegeliánskej metafyzickej filozofii dejín¹¹, v Štúrovej verzii obohatenej o Herderovo vyzdvihnutie úlohy Slovanstva¹² a kresťanské dejiny spásy.¹³ Obdobne ako Hegel sleduje v dejinách a národných kultúrach vývoj ľudského ducha počínajúc jeho úsvitom v starovekých ázijských despociách, prechádzajúc následne Perziou, Egyptom, Izraelom, Gréckom, Rímom a Germánstvom naznačuje dejinnú zákonitosť a zmysluplnosť v pozvoľnom a gradujúcom odpútavaní sa ľudskej osobnosti od prírodných a spoločenských predurčení, kastového systému, otroctva, sleduje rozširovanie okruhu slobodných občanov, prechod od samovlády k vláde viacerých a mnohých a podobne. Tento svetodejinný pohyb a oslobodzovanie ľudskej osobnosti vrcholí kresťanstvom, ktoré človeku prisudzuje hodnotu nie z dôvodu rodovej urodzenosti, majetkovej alebo kastovej určenosti, ale z dôvodu jeho čistého človečenstva. „Človek ale je človek; najvyššia a najväčšia príčina toho, že sa k právu hlásí právo má, je to, že má hodnotu ľudskú a náboženstvo kresťanské výslovne mu pod týmto náslovom právo dáva a hodnotu ľudskú v každom uznáva a uznávať porúča.“¹⁴

Štúrovi tak jeho dejinná filozofia umožňuje kladne oceniť ľudské práva, pre Západ typické volanie po zrovnoprávnení človeka s človekom, oslobodenie od vonkajších tlakov aristokracie, cirkvi a štátu, teda oceniť to, čo by jazyk súčasnej politickej teórie označil za politickú alebo negatívnu slobodu, slobodu individua od vonkajších tlakov. Podľa Štúra tak môžeme vidieť, že princíp slobody, zintenzívnený od čias reformácie, „vyplýva z celých dejín, že je nevyhnutný a že si ponechá, musí ponechať aj do budúcnosti svoju silu pôsobenia.“¹⁵

Štúr teda považoval slobodu ľudskej osobnosti za dejinnú nevyhnutnosť, no zároveň poukazoval na morálnu mnohoznačnosť, dvojstrannosť a protikladnosť osobnosti človeka ako jednotlivosti. „Jednotlivosť ale krem toho, že má stránku docela pravdivú, t. j. túženie po uznaní seba jako bytnosti duchovnej, má tiež aj stránky iné, nepravdivé, neplatné a tieto sú jej naruživosti, osoblivosti, bludné vymysleniny atď., ktoré, keď sa už raz jednotlivosť o svoje domáhať začala, tiež sa k nej pripojili a uznanie svoje tak jako stránky pravdivé žiadali.“¹⁶

A práve tú „nepravdivú“ stránku ľudskej osobnosti videl Štúr za demokratickými heslami dovolávajúcimi sa slobody, ktoré prenikali aj na územia slovanských národov: „Táto sloboda, Pán Boh nás pred ňou ochraňuj, je ešte vždy ideálom mnohých poblúdených a takmer stratených slovanských synov, ktorí ešte stále rozprávajú o „demokratoch“ a „demokracii“ a majú pritom na mysli len svoje „ja“, svoje „áno“, sú domýšľaví a ide im len o ich vlastné nároky. Dobrá pôda pre rovnako dobrú západoeurópsku demokraciu!“¹⁷

Obdobne to bola táto sebecká stránka ľudskej osobnosti, ktorú Štúr pokladal za hnací motor na Západe sa odohrávajúcich revolúcií vrátane maďarskej revolúcie v Uhorsku, ktorej

¹¹ Pozri HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Filozofia dejín*. Bratislava : Pravda, 1957.

¹² Pozri napr. kapitolu *Slovanské národy*. HERDER, Johann Gottfried. *Listy na podporu humanity*. Praha : Český klub, 2003. 179-181.

¹³ K Štúrovej filozofii dejín v náčrte pozri napr. ŠTÚR, ref. 3, s. 61-65.

¹⁴ ŠTÚR, Ľudovít. *Pospolitosť a jednotlivosť*. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 107

¹⁵ ŠTÚR, ref. 3, s. 62.

¹⁶ ŠTÚR, ref. 14, s. 107.

¹⁷ ŠTÚR, ref. 3, s. 50-51.

heslá odvolávajúce sa na slobodu či rovnosť považoval za „kolosálne lži“.¹⁸ Z tohto jeho náhľadu na ľudskú osobnosť vyplývali jeho konzervatívne politické postoje ako aj kritika emancipácie človeka či kritika všeobecného volebného práva.¹⁹ Obával sa, že podobne ako vo Francúzsku počas revolúcie, aj ostatných európskych vlád by sa mohla chopiť surová, nevzdelaná, egoizmom posadnutá masa a z revolúcie spraviť trvalý stav. „Z politického hľadiska prechádza Západ od absolutistických monarchií ku konštitučným štátom, tieto sa zas pretvárajú na politické a napokon na sociálne a komunistické republiky, kde sa všetko končí v rozklade ľudstva a v deštrukcii ľudskosti. Táto unáhlenosť má v sebe osudnú črtu: keď sa už raz totiž Západ dostal do víru týchto pohybov, nemôže sa z neho vymaniť. Niet tu pokoja, ani stálosti, všetko sa valí a tlačí vpred, rúti sa, a všetci tu vidia svoje konečné, vyčerpávajúce šťastie – v záhube! Jedna revolúcia bude nasledovať za druhou a po každej na tom budú národy Západu horšie ako predtým. Nasledujúce generácie budú stále divšie a horšie, už dýchajú tento vzduch, už z neho čerpajú energiu“.²⁰

Štúr dobre predvídala hrôzy revolučného komunizmu, ktoré neskôr najviac poznačili jeho milované Rusko, no z časti bol možno poplatný i dobovým konzervatívnym názorom, podľa ktorých malo v nastupujúcej demokratickej epoche čoraz viac prevládať revolučné besnenie a tyrania väčšiny, čo sa u konzervatívcov zrkadlilo v apeloch na pevnú a mocnú ruku vladára ochraňujúceho krajinu pred záhubou. Štúrove vízie budúcnosti Západu však môžu nabrat' na vážnosti, ak zoberieme do úvahy politickú jasnozrivosť jeho o dekádu staršieho súčasníka Tocquevilla, ktorý, pozorujúc Západ z amerického kontinentu, videl budúcnosť západných demokratických krajín z časti inak. Revolučnosť a búrlivosť máš považoval len za prechodné štádium, po ktorom príde pokojné obdobie plné malicherných túžob ľudí a útlak vo forme, v akej sa v dejinách ešte nevyskytol a pre ktorý sa mu nehodili výrazy ako despotizmus či tyrania. Na adresu budúcnosti sa vyjadroval: „(V)idím nespočetný dav rovnakých a rovných ľudí, ktorí sa zahľadení do seba bez odpočinku ženú za drobnými a všednými radosťami, ktorými zaplňajú svoju dušu. Každý z nich žije v ústraní, ľahostajný k osudu ostatných: jeho deti a blízki priatelia tvoria pre neho celé ľudstvo; pokiaľ ide o jeho spoluobčanov, žije vedľa nich, ale nevidí ich; dotýka sa ich, ale necíti ich; existuje len sám v sebe a pre seba /.../ Nad týmito ľuďmi sa týči nesmierna poručnícka moc, ktorá si sama kladie za úlohu zabezpečiť ich pôžitky. /.../ Podobala by sa na moc otcovskú, ak by, tak ako ona, chcela pripraviť deti na mužný vek; ona sa však usiluje držať ich naveky v detstve; rada vidí, ak sa občania radujú, len keď nemyslia na nič iné ako radovánky /.../ keby ich tak ešte mohla zbaviť strastí myslenia a námahy žitia“.²¹

Na tento Tocquevilleom predvídaný demokratický konzumerizmus sa dajú vzťahovať Štúrove slová, keď kritizuje západný spôsob života, oddávanie sa pôžitkom, trávenie času v krčmách, hýrenie, prostopaš a „celkovo sa tu (na Západe) ľudia nezaoberajú ničím iným, než zriaďovaním a zveľadovaním príjemných, dobre zariadených verejných domov a miest určených pre zábavu.“²² Všetky tieto Štúrovým jemným puritanizmom pranierované nedostatky boli pre neho prejavom ľudskej osobnosti a jej nepravdivých stránok, osobnosti, ktorej zrod očakávali dejiny a ktorá je dejinnou nutnosťou, ktorá však podľa Štúra nie je v dejinách posledným slovom, nie je vo Fukuyamovskom zmysle „posledným človekom“ ohlasujúcim „koniec dejín“²³. Pre Štúra predstavuje osobnosť vo vývoji ľudstva nie konečný stupeň, ale len prechodné štádium k ešte vyššiemu stavu, ktorý síce osobnosť zachováva, ale

¹⁸ ŠTÚR, ref. 3, s. 73.

¹⁹ Pozri ŠTÚR, ref. 3, s. 105 a 165.

²⁰ ŠTÚR, ref. 3, s. 113-114.

²¹ TOCQUEVILLE, Alexis. *O demokracii v Amerike*. Bratislava : Kalligram, 2006, s.986-987.

²² ŠTÚR, ref. 3, s. 71.

²³ Alúzia na známe Fukuyamovo dielo, kde sa autor snaží v duchu hegelianskej dejinnej filozofie prezentovať liberálno-demokratické režimy spojené s kapitalistickou ekonomikou ako posledné štádium dejín. Pozri FUKUYAMA, Francis. *Konec dejín a posledný človek*. Praha : Rybka Publishers, 2002.

ju aj prevyšuje: „(O)sobnosť nie je stupeň najvyšší a že keď človek a národy naozajstne ľudsky žiť a účinkovať chcú, k vyššiemu ešte stupňu pozdvihnúť sa musia, medzitým aj v tomto vždy musí byť osobnosť, lenže zošľachetnená, mravne povýšená.“²⁴

A je to táto zušľachtená a povýšená časť osobnosti, ktorú Štúr ako cieľ a úlohu vytýčil Slovanom. Mysliac v tomto na pomocnú úlohu náboženstva, ktoré podľa neho pomáha obetovať osobné v prospech nadosobného, egoistické v prospech spoločného, zmyslové v prospech duchovného, stanovil Štúr obeť a schopnosť obetovať sebecké osobné záujmy v prospech niečoho vyššieho za kritérium, podľa ktorého treba posudzovať človeka a národy, čo v jeho očiach opäť znižovalo hodnotu Západu: „(N)a Západe už takmer vymizla obetavosť, a popri tom stráca silu všetko vznešené a pospolité, teda to, čo si vyžaduje obeť.“²⁵ Naopak, tento apel na osobnosť presahujúci vyšší záujem - v dnešnej sociálnej filozofii nazývaný ako spoločné dobro - a schopnosť obetovať sa preň zviazal Štúr s charakterom a povinnosťou Slovanov: „Mať pred očami celok a nie jednotlivosť, vystupovať proti partikulárnosti, ktorá sa chce rozťahovať na úkor celku – to je najsvätejšia povinnosť každého Slovana; pretože každý jednotlivec získava život prostredníctvom celku a vďaka nemu vstupuje do šťastnejšej, storočia tak túžobne očakávanej budúcnosti.“²⁶

Zároveň, ako naznačuje aj posledná citácia, nepovažoval človeka za osirelého ducha, ktorý by si život dával sám a určoval si všetky svoje charakterové vlastnosti, ale zdôrazňoval úlohu okolia obklopujúceho človeka, čím by sa dnes radil ku komunitaristickému filozofickému prúdu a osobnostiam ako Taylor či MacIntyre, s ich apelom na vzťahový a skupinový rozmer osobnosti a všeobecné dobro, vyhraňujúc sa tak voči liberálnemu individualistickému atomizmu stavajúcemu politické univerzum na nezávislom jedincovi a jeho túžbach. U Štúra týmto jedinca presahujúcim celkom nebola len vlast' či Slovanstvo, ale i rodina, ktorú u Slovanov videl ako základnú bunku spoločnosti: „Slovania sú predovšetkým závislí na rodinnom živote, tešia sa zo šťastia tých, ktorí patria k rodine a sami užívajú toto šťastie. Nikde inde nemá slovo „rodina“ taký vrúcny význam ako u Slovanov.“²⁷

Hoci v konzervatívnom až patriarchálnom duchu zdôrazňoval úlohu otca a hlavy rodiny či už v riadení rodiny samotnej alebo v riadení obce (občiny), kde vyzdvihoval úlohu starších, slovanskú rodinu odlišoval od rodín starých východných národov, kde bola žena a deti len nástrojom neobmedzenej vôle otca a kladne hodnotil ich splnomocnenie právami u národov slovanských. Štúrov osobnostný a názorový konzervativizmus²⁸, ktorý ako povahovú vlastnosť vyslovene prisúdil aj Slovanom²⁹ a ktorý mal u neho viac podobu duchovného aristokratizmu ako spiatocníctva a tradicionalizmu, mal totiž v jeho myslení svoje programové limity. Uvedomoval si, že doba, do ktorej ho osud postavil, je poznačená bojom medzi starým a novým, medzi daným a stávajúcim sa, a že tento boj reprezentujú na politickom zápasisku Európy jeho čias konzervatívci s liberálmi a ich politické strany. Podľa Štúra prízvukovali konzervatívci celok, pospolitosť, zákon, poriadok, vládu a vôbec všetko dané a staré, zatiaľ čo slobodomyselní liberáli s ich dôrazom na slobodu jedinca chceli práve všetko staré odstrániť. Štúr nahliada dobré i zlé stránky oboch strán: „(V)idno teda, že obe tieto strany znaky strannosti na sebe nosia, obe ale pritom, keď sú čisté a sebeckými

²⁴ ŠTÚR, Hlas k rodákovi, ref. 2, s. 91.

²⁵ ŠTÚR, ref. 3, s. 74.

²⁶ ŠTÚR, ref. 3, s. 138.

²⁷ ŠTÚR, ref. 3, s. 46-7.

²⁸ Štúra ako povahového konzervatíva videl napríklad aj neskorší slovenský politik a znalec Štúrovho diela Milan Hodža. Pozri HODŽA, Milan. Československý rozkol. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 520-523. Štúrov názorový konzervativizmus pripomína tiež Pichler. Pozri PICHLER, Tibor. Okcidentalista? In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 562-563.

²⁹ Pozri ŠTÚR, Ľudovít. Jazykový boj v Uhorsku. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 49.

námerami nenakvasené, dobre pospolitosti prajú“, a zároveň, v duchu hľadania istého streda, nabáda každú stranu k odťahovaniu od jednostranností a krajností, „*a to konzervatívnu od veľkej stalitosti a zaťatosti, liberálnu od prudkosti, ľahkomyselnosti a sebevoľnosti /.../ Ani jedna teda strana jako strana osebe nemá pre seba budúcnosti a niet ani v jednej osobitnej pre obce a národy spasenia, ale len v spojení oboch, v pôsobení oboch vzájomnom.*“³⁰

V Štúrovej duši tak okrem túžby po stálosti, nadosobnosti a poriadku plápolal aj nepokojný oheň, oduševnený osobný zápal, ktorý v podobe horlenia - emocionálneho myslenia - pálil všetko formálne, vonkajškové a nepravdivé žiarivými ideálmi dobra a spravodlivosti. Staré chválil, ak to bolo zároveň dobré, osobného sa domáhal, ak bol v práve, národné veľbil, ak to bolo v akorde s ľudským a obstálo pod „súdnou stolicou humanity“.³¹ Verejnú mienku nekopíroval, ale tvoril, myšlienky si neprepožičiaval od zaužívaných politických hnutí, ale vypúšťal do sveta nové idey s tým, že si ešte len v budúcnosti nájdu svojich zástancov.

Štúr dal do vienka slovanským národom nielen spojenie a prekonanie protikladu konzervatívnosti a liberálnosti, ale i pospolitosti a jednotlivca, absolutistického a demokratického, vertikálneho a horizontálneho. Smutne však konštatoval, že tohto spojenia v slovanskom svete niet, a čo sa týka protikladu štátnej jednoty a individuálnej rôznorodosti, tak v slovanských krajinách prevláda buď jedna krajnosť alebo druhá. Buď sú krajiny rozdrobené a prevládajú tam po vzore Západu individuálne záujmy, ako to bolo v Štúrových očiach v Poľsku, kde najmenej chceli počuť o slovanskej jednote, alebo naopak, štátna jednota a záujem celku úplne potláča záujmy osobnosti a jednotlivostí, ako to Štúr videl v Rusku.³² A tak hoci orlí duch dokázal Štúra povzniesť do výšok ideálov, kde boli strannosti a protivity prekonané, vrátane tej medzi jednotlivcom a štátom, duch doby situoval Štúra ako (aj) telesnú bytosť do konkrétnych, neideálnych historických okolností, v ktorých ak chcel konať a určiť Slovákom cestu a smer, musel sa postaviť na jednu zo strán. A Štúr si vybral: z kresťanských konfesií pravoslávie, z politických gest pevnú ruku a zo svetových mocností Rusko. „*Toto je monarchia, ktorú na Západe nazývajú absolutistickou. /.../ V Rusku takáto monarchia jestvuje, treba ju len zosúladiť s demokratickými inštitúciami prispôsobenými duchu nášho národa.*“³³

...

V revolučných rokoch to boli predovšetkým ruské cárske vojská, ktoré napomohli viedenskému absolutizmu poraziť pri Világoši uhorskú liberálnu revolúciu. Štúr si uvedomoval silu Ruska, že je to jediná zo slovanských krajín s organizovaným štátom a vojenský aparátom, že je to cárska mocenská politika, čo zohráva dôležitú úlohu v otázke Slovanstva. Rečnícky sa pýta: „*Nie je to Rusko, čo svojím mocenským postojom núti našich nepriateľov aspoň trochu šetriť naše životy?*“³⁴ Moc Ruska mu niekedy až príliš imponovala a Štúrov morálny zápal takmer zadúšal chladný mocenský realizmus: „*A Rusko má moc, obrovskú moc a tým aj poslanie a právo rozmetať všetky slovanské separatistické tendencie a nárokovať si na hegemoniu v celej rodine slovanských štátov.*“³⁵ Avšak nebola to v prvom rade sila Ruska, pre ktorú sa na neho obracal: „*Napriek tomu, že táto moc dosiahla takúto*

³⁰ ŠTÚR, ref. 14, s. 111.

³¹ Výraz „súdna stolica humanity“ ako aj Štúrove názory na verejnú mienku obsahuje jeho spis Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2007, s. 9-43.

³² Pozri ŠTÚR, ref. 14, s. 115.

³³ ŠTÚR, ref. 3, s. 167. Z citácie som pre plynulosť textu vynechal Štúrovo slovné spojenie s „*vyššie uvedenými*“ demokratickými inštitúciami.

³⁴ ŠTÚR, ref. 3, s. 150.

³⁵ ŠTÚR, ref. 3, s. 140.

výšku, nie ona má byť pre Slovanov hlavným dôvodom ich pripojenia sa k Rusku.³⁶ Ako hlavný dôvod uvádza Štúr tvorivú silu ruského národa, ďalej spomína schopnosť zachovávať vytvorené a upozorňuje na svetodejinné poslanie Ruska v otázke Slovanstva. Oceňuje, že cári sa snažia v politike uplatňovať kresťanské zásady, čoho svedectvom bola pre neho Svätá aliancia, spojenie Ruska, Rakúska a Pruska ako kresťanských veľmocí.

Súlad morálky a politiky bol totiž jedným z ďalších ideálov, ktorý Štúr prisúdil Slovanom. Tak napríklad chváli poľského kráľa Sobieského, ktorý podľa Štúra pomohol so svojím vojskom Rakúsku bez akéhokoľvek osobného a politického záujmu, len na popud prosby rakúskeho panovníka. Vlastný záujem, hoci i z pozície štátu - teda štátny mocenský záujem, ktorý súčasná teória medzinárodných vzťahov považuje za aspekt realizmu - Štúr síce neodvrhuje, ako vyplýva aj z jeho hodnotenia Ruska, no zároveň odsudzuje budovanie politiky výlučne na *raison d'état*. Medzinárodnú politiku západoeurópskych štátov preto charakterizuje nasledujúcimi slovami: „*Zo zahraničnej politiky sa postupne vytratila dôvera a viera, presadila sa tu lešť a klamstvo. /.../ Richelieu a jeho dvorania sú typickým príkladom tohto nepoctivého, trestuhodného a nehanebného konania a spôsobu života /.../ Slovom, ovládol ich duch Machiavelliho a rady jeho Vladára u nich zožali obrovský potlesk.*“³⁷

Bolo to práve sledovanie vyšších ideálov, ktoré Štúr hľadal u panovníkov Ruska a pre ktoré sa na nich obracal. Jeho obrat k Rusku nebol založený len na zväžení mocenských pozícií, ale dôležitú úlohu tu zohrával aj Štúrov „transcendentný panslavizmus“ a „metafyzická geopolitika“³⁸, prameniaca v jeho idealistickej koncepcii dejín a sľubujúca mocenský vzostup Ruska, ak Rusko prijme a realizuje myšlienku Slovanstva. V Štúrových očiach malo potom Rusko až rozprávkový lesk: „*Stav učencov je tu usilovný a otvára Rusku veľké perspektívy; duchovenstvo je zbožné a je zapálené za náboženstvo svojej krajiny. Lud je dobrý a pritom silný, poslušný a obetavý, nadaný a ma silnú náturu. /.../ (V)láda pozorne sleduje rozvoj výučby a pravoslávne Rusko sa neuzatvorilo tak apriórne pred vedami ako prísne katolícke krajiny /.../ Do veľkolepého obrazu tu splynulo veľké s malým, roztrúsenosť s jednotou, najodľahlejšie končiny, kresťanstvo s pohanstvom a islamom, zázračné veci s bežnými, rozprávka so skutočnosťou. /.../ (Š)amani nažívajú popri dervišoch, vedľa byzantínskych kupol sa týčia minarety.*“³⁹

Tento idealistický náhľad môže dôkladnejší rozbor nedávnych a dávnych dejín Ruska ľahko usvedčiť Štúra z iluzívnosti a nadnášania. Keď však jeho idealizovanie Ruska či Slovanov a ich charakterových vlastností neponímame ako snahu o popisovanie pozemskej skutočnosti, ale skôr ako rozhovor Štúra s géniom Slovanstva, ako apel na vyššiu morálnu podstatu Rusov a Slovanov a na svedomie ich panovníkov, ako presvitanie žiariaceho ideálu z budúcnosti, tak potom tento v duchu nahliadaný ideál nie je pre Slovanov len potešujúcou víziou, ale zároveň i ťažkým bremenom a najťažšou obžalobou v prípade, že sa svojím žitím od neho odkláňajú. Potom by sme mohli, v duchu Heglovho bránenia svojej filozofie proti námietke historickej nefaktickosti, vložiť Štúrovi do úst tieto slová: „*Že Rusko nie je v skutočnosti také ideálne ako ho popisujem? Tým horšie pre Rusko! Že Slovania nie sú také cnostní a obetaví, ako som ich predstavil? Tým horšie pre Slovanov!*“

Štúrova dejinná koncepcia teda nebola deterministickou vlnou, na ktorej by sa slovanský človek mohol bez vlastného pričinenia zviezť a bez úsilia sa honosiť, len kvôli územnej či rodovej príslušnosti, že je Slovan. Štúr píše: „*(V)ieme, že dobré vlastnosti ducha nášho (slovanského) národa, práve preto že nám boli vrodené, môžu sa veľmi ľahko zmeniť*

³⁶ ŠTÚR, ref. 3, s. 159.

³⁷ ŠTÚR, ref. 3, s. 85-6.

³⁸ Takto pomenoval Štúrove zahranično-politické myslenie Svetoslav Bombík. Pozri BOMBÍK, Svetoslav. Das Slawenthum ... ako Štúrovo odmietnutie Západu. In: ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 15.

³⁹ ŠTÚR, ref. 3, s. 157-159.

v *svoj opak*“.⁴⁰ A tak hoci u Štúra pojmy Slovan, človek, kresťan značne splývajú, nie každý, kto sa telom hlásil k Slovanstvu, bol aj Slovanom v duchu.

...

So Štúrom sa tak dá súhlasiť takmer so všetkým, čo odmietal, hoci sa dá už polemizovať o tom, či všetko, čo odsudzoval, naozaj tvorí podstatu Západu. Slovanský svet zdá sa nepotrebuje jednostranný západný individualizmus, ale skôr individuality, akou bol Štúr. Jeho dielo predstavuje stále studňu inšpirácie do čias, kedy s vymiznutím veľkého dejinného príbehu vymizli z politiky aj veľké osobnosti. Je na Štúrom oslovovaných Slovanoch, či sa dokážu voči Západu vymedziť nielen negatívnou kritikou, ale aj pozitívne a konštruktívne a ponúknuť živý a funkčný alternatívny spôsob žitia a usporiadania spoločnosti, ktorý by im umožnil nebyť prílepcami Západu. Či však predzvest' votkanú Štúrom do jazyka a do slov dokáže Slováč a Slovan pretaviť do činov, či bude Štúrovo slovo o Slovanoch mu ťarchou svedomia alebo dokáže Slovan oťažiť slová váhou činov, či budú cnosti v budúcnosti alebo nebudú, to všetko je v rukách Slovana.

Rezumé:

Príspevok je zameraný na predstavenie Ľudovíta Štúra ako politického mysliteľa, pričom dôraz je kladený na Štúrovo charakterizovanie a ponímanie západného a slovanského sveta. Štúrovo politické názory sú v príspevku uvádzané do kontextu a jazyka súčasnej politickej teórie a sú sprevádzané vybranými historickými vsuvkami.

Štúr stavia politické inštitúcie a politickú kultúru Západu do kontrastu so spoločenským usporiadaním a zvykmi Slovanov. Všimá si typické črty domácej a zahraničnej politiky západných štátov – ústavnosť, parlamentarizmus, rozdelenie moci, demokraciu, ľudské práva, realizmus v medzinárodných vzťahoch etc. - reflektuje vzťah štátu a jednotlivca, spoločného a osobného dobra. Tematizované črty Západu sú u Štúra zväčša predmetom kritiky, pričom opakujúcou sa námietkou je výhrada voči jednostrannosti Západu, jeho lipnutí na jednotlivostiach a úpadku morálky. Slovanský svet predostiera Štúr ako svet prekonávajúci protiklady Západu.

V príspevku sa taktiež poukazuje na Štúrovo chápanie rodiny, národnosti, na jeho filozofiu dejín, je naznačená konzervatívnosť Štúrových politických názorov a jeho osobný i spoločenský zápas s liberalizmom. Opakujúcou sa témou práce je Rusko, ktoré zohralo dôležitú úlohu jednak v Štúrovom myslení, zároveň i v hodnotení Štúra perom historikov či politických teoretikov.

⁴⁰ ŠTÚR, ref. 3, s. 129.